

Dosljedno dijete

Tumpić, Marijana

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:868290>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-27**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

MARIJANA TUMPIĆ
ZAVRŠNI RAD

DOSLJEDNO DIJETE

Zagreb, lipanj 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
Zagreb

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: Marijana Tumpić

TEMA ZAVRŠNOG RADA: Dosljedno dijete

MENTOR: predavač, mag. praesc. educ. Ivana Golik Homolak

Zagreb, lipanj 2020.

SADRŽAJ

Sažetak	3
Summary	4
1. UVOD	5
2. Dosljednost	6
2.1. Logično proizlaziti iz nečega.....	6
2.2. Biti dosljedan samome sebi	7
2.3. Konativne karakteristike.....	9
2.4. Razumijevanje okoline	11
2.5. Procesiranje informacija.....	12
3. Dijete.....	14
3.1. Stup ličnosti.....	14
3.2. Dijete i njegova okolina	16
3.3. Dijete i nasljeđe	18
3.4. Unutrašnji i vanjski procesi	19
4. Dosljedno dijete	21
4.1. Organizacija.....	21
4.2. Adaptacija.....	22
4.3. Uspostavljanje ravnoteže.....	24
4.4. Razvoj dosljednog djeteta	25
5. Bitniji je jezik umu, nego svjetlost očima.....	28
6. ZAKLJUČAK.....	31
Literatura	33
Tablice	35
Slike.....	35

Sažetak

Kroz promatranje zakonitosti djetetova, odnosno čovjekova rasta i razvoja, dolazi se do temeljnih pretpostavki za dosljednost djeteta. Putem djetetove dosljednosti nastoji se razumjeti djetetovo ponašanje, a zatim i oblikovati djelovanje odgojitelja i drugih stručnih osoba spram djeteta. Čovjekov rast i razvoj određen je njegovim nasljeđem i okolinom u kojoj se razvija i djeluje. Nasljeđe u ovome kontekstu određuje temperament, konativne karakteristike neke osobe te način spoznavanja vlastite okoline, to jest kognitivne sposobnosti osobe. Čovjekova okolina jest sve ono što ga okružuje i sa čime je čovjek u međudjelovanju. To su obitelj, prijatelji, susjedi, kolege, kultura, vrijednosti i običaji s kojima čovjek živi i u skladu s kojima djeluje. Čovjekov rast i razvoj najintenzivniji je u djetinjstvu jer se tada događa procesiranje najveće količine informacija što je dijete izvana dobiva, a pritom nastoji ekvilibrirati sa svojim unutarnjim stanjem, odnosno postojećom organizacijom. Djetinjstvo je ujedno i najbitniji dio čovjekova rasta i razvoja jer se tada gradi stup ličnosti o kojem će ovisiti čovjekova socijalizacija i djelovanje u društvu, samim time i korištenje vlastitih sposobnosti i kompetencija. Internalizacija i eksternalizacija su procesi kojima dijete intrinzično projicira vansubjektivni svijet i svoj unutarnji svijet izražava prema okolinskom svijetu. Zbog tih je procesa potrebna čovjekova čvrsto utemeljena unutarnja organizacija te njegova sposobnost adaptacije. Adaptacija se sastoji od asimilacije i akomodacije, nakon čega je potrebno uravnoteženje tih dvaju procesa - ekvibracija. Ako dijete ne dobiva dovoljno izvanjskih poticaja i podražaja, postoji mogućnost da se asimilacija i akomodacija neće moći uskladiti, zbog čega se djetetov puni potencijal za kompetentnošću nikada neće ostvariti. Zato je važno poštivati dijete koje logično proizlazi iz svojeg nasljeđa i svoje okoline.

Ključne riječi: dosljednost, dijete, nasljeđe, okolina, rast i razvoj

Summary

By looking at the lawfulness of the child, respectively, the man's growth and development, the basic assumptions are made for the consistency of the child. Through child's consistency, child's behavior is trying to be understood whereupon shaping the actions of the educator and other professionals towards the child is made. Human growth and development is determined by human heritage and the environment in which it develops and operates. In this context, heritage determines the temperament, conative characteristics of a person, and the way of perceiving one's own environment, that is, a person's cognitive ability. The man's environment is all that surrounds him and with which man interacts. These are family, friends, neighbors, colleagues, culture, values and customs with which one lives and according to what he or she acts. Human growth and development is the most intense in childhood because it is then that the largest amount of information that the child receives from the outside is processed, while trying to equilibrate with their internal state, respectively, the existing organization. Childhood is at the same time the most important part of human growth and development, because then a pillar of personality is built upon which human socialization and activity in society will depend, and thus the use of one's own abilities and competences. Internalization and externalization are processes by which the child intrinsically projects the extra-subjective world and expresses its inner world to the surrounding world. These processes require a firmly established internal organization and its ability to adapt. Adaptation consists of assimilation and accommodation, after which a balancing of these two processes is done, called equilibration. If the child does not receive enough extrinsic stimuli and impulses, there is a possibility that assimilation and accommodation will not be able to reconcile, which is why the child's full potential for competence will never be realized. That is why it is important to respect a child who logically stems from their heritage and their surroundings.

Keywords: consistency, child, heritage, environment, growth and development

1. UVOD

U ovome će se radu nastojati objasniti dosljednost svake osobe, kako odrasle tako i djeteta. Razmatrat će se oblikovanje ponašanja kroz iskustvo i opservaciju te utjecaji na čovjekovo djelovanje prilikom kojeg on zadovoljava vlastite potrebe. Objasnit će se zašto je čovjek dosljedan i u čemu je čovjek dosljedan. Odgoj djece odgovor je na zahtjeve društva, odnosno okoline. Ovisno o vremenskom razdoblju u kojem se odgoj promatra, različiti su pristupi djetetu, predodžbe koje struka o djetetu ima te načini kojima se struka u djetetovom odgoju koristi. Današnja je slika o djetetu ona koja mu dopušta da se razvija slobodno, vlastitim tempom i intenzitetom. Dijete se promatra kao cjelina, a ne kao biće s pojedinačnim istaknutim karakteristikama. Upravo je zato potrebno osvijestiti razlog takva pogleda na dijete kako bi svaki/a odgojitelj/ica i druge stručne osobe u svojem radu s djecom bili dosljedni i konzistentni. Postoje zakonitosti koje se u radu s djecom moraju poštivati i koje su temeljem mnogih istraživanja i njihovih potvrda jasno utvrđene. Svrha je ovoga rada objasniti i približiti pojmove unutar tih zakonitosti te ih povezati u smislen krug funkcioniranja koji će predstavljati ono zbog čega se znanje razlikuje od neznanja, profesionalnost od bespomoćnosti, kristalnost od zamagljenosti te put djelovanja od zida koji priječi djelovanje. Sve što radimo je teško ako ne znamo kako bismo to radili i zašto to radimo. Ipak, raditi trebamo, a da bi naš rad bio smislen, treba logično proizlaziti iz nečega.

2. Dosljednost

2.1. Logično proizlaziti iz nečega

Mnogi u današnje vrijeme nastoje u svojem djelovanju, ponašanju i životu uopće biti dosljedni. Najviše se taj epitet upućuje na roditelje, odgojitelje i učitelje koji su primjer mlađima od sebe, odnosno onima koje odgajaju ili poučavaju, a prilikom čega se trebaju osvrnuti na to da budu dosljedni samima sebi, da ono što oni kod djece i adolescenata promoviraju kao dobro ponašanje, ima svoj put i razlog u svakoj situaciji čije su i oni sudionici. Pretpostavka jest da pružiti nekome dosljednost iz vlastitog ponašanja odraslima nije teško, budući da znaju kako društvo i svijet funkcionira, vrlo je jasno što je dobro, što je loše, što će se dogoditi ako rade jedno i što će se dogoditi ako rade drugo. Međutim, „biti dosljedan“ predstavlja vrlo velik izazov za gotovo svakoga, a neki tu riječ osobito i ne vole jer opisuje ono što oni, kako sami kažu, nisu i ne mogu biti. Dobra je vijest da je svaki čovjek dosljedan. Razlikujemo se po sadržaju unutar kojeg smo dosljedni, ali i po tome što je nečiju dosljednost lakše uočiti, a nečiju teže. Dosljedna je ona osoba koja se nečega pridržava, ne odstupa od svojih stavova, svojevrsnog vlastitog stila. Dakle, ta osoba je postojana i ustrajna. Termin „dosljedan zaključak“ često se koristi, a označava zaključak koji logično proizlazi iz nečega (Hrvatski jezični portal). Primjerice, suprug jedne žene uvijek kasni, a budući da ih on uvijek vozi, kasni i ona. Kasne na nedjeljne ručkove kod kumova, na vjenčanja, na posao, na aerodrom kada se negdje putuje, pa čak i na proslave svoje vlastite djece. Žena zbog toga uvijek kritizira svojeg muža, međutim opetovano kasni zajedno s njim. Ona ne uočava da je njen suprug upravo ustrajan i postojan u kašnjenju i da nikada neće stići na dogovoreno mjesto na vrijeme. Samim time, logično se zaključuje da će uvijek svugdje kasniti, a i da ona zajedno s njime neće stići na vrijeme. Dobra je stvar u tome što se žena uvijek može osloniti na dosljednost u takvom ponašanju svog muškarca te učiniti bilo što da preusmjeri to ponašanje, koje ostaje isto. Na primjer, neće mu reći da je ručak kod kumova u dva popodne, već točno u podne (stići će kumovima u najboljem slučaju u 13.45h), neće mu reći da vjenčanje počinje u osamnaest sati, već u petnaest sati i slično. Ovakvo bi ženino ponašanje pomoglo suprugu da sve napravi na vrijeme. Budući da je on dosljedan u svom ponašanju (kašnjenju), nema nikakve vjerojatnosti da će na dogovoreno mjesto stići nekoliko sati ranije, već na vrijeme,

ovisno o supruginoj procjeni njegova kašnjenja. Ako se nakon nekog vremena ipak i dogodi situacija da muž nije zakasnio, logično, odnosno, dosljedno se zaključuje da je muž postao ustrajan u svojoj odluci da ne kasni. Nadalje, ta ista osoba često će ostati do kasna na poslu kako bi dovršila posao predviđen za taj dan. Čak će se i vratiti na posao, ako je usred radnog vremena trebala „odvesti ženu na aerodrom“. Njegov nadređeni zna da je on osoba na koju se može osloniti i to mu ulijeva povjerenje. Ulijeva mu povjerenje zato što nadređeni primjećuje da se njegov zaposlenik ponaša na jednak način u različitim situacijama, zbog čega uočava obrazac u načinu funkcioniranja toga čovjeka. Taj mu aspekt omogućava ono jako važno u odnosu među ljudima, a to je predviđanje ponašanja putem obrasca. Kao što smo već rekli, svaka je osoba dosljedna, samo treba znati primijetiti u čemu je dosljedna.

2.2. Biti dosljedan samome sebi

Naša se dosljednost gradi, oblikuje od našega rođenja, a rezultat je onoga što smo prilikom rane socijalizacije mogli razumjeti i u odnosu s najbližima osjetiti. Dosljednost je dio našeg karaktera, bitna osobina našeg temperamenta te, prema Hrvatskom jezičnom portalu, predstavlja način našeg reagiranja i ponašanja. Zbog toga se može tvrditi da je osoba dosljedna najprije samoj sebi jer njenu je dosljednost izgradilo sve ono što je ona tijekom cijelog svog života opservirala, osjetila, ali i njen urođeni karakter i temperament. Možda je toj osobi teško biti dosljednom u onome što ne korelira zakonitostima njezinog iskustva, ali je zato, s obzirom na vlastito iskustvo tijekom života, svakako dosljedna onom ponašanju što je iz tog iskustva logično proizišlo. Ovo naše društvo daje mnoge zahtjeve za dosljednošću u različitim područjima ljudskog života zbog čega i društvena okolina očekuje adekvatno ponašanje od pojedinca. Pojedinaac se poistovjećuje s ponašanjem koje odgovara onomu što ga je društvo ili njegova vlastita okolina postavila kao poželjno ili daje zahtjev za njim (to ponašanje ne mora nužno biti pozitivno i dobro) te se pojedinac sam počinje nalaziti u vrlo zamršenoj situaciji. Naime, da bi se u nečemu bilo dosljednim, mora se shvaćati slijed koji tu dosljednost u toj konkretnoj stvari čini. Osoba koja uvijek kasni, ne kasni samo na navedena događanja, već i na posao. Ako odluči da neće više kasniti, ne može ne kasniti samo na posao, već i na sve ostalo čemu će prisustvovati, odnosno treba se truditi ne kasniti nikamo. Da bi tu dosljednost u „nekašnjenju“ implementirala u svoje ponašanje, treba promijeniti

točku gledišta ne samo za jedno područje u vlastitom životu, već tu točku gledišta treba primijeniti na svaki aspekt svog djelovanja. Onda bi se moglo reći da je ta osoba u tome dosljedna. Međutim, često se događa da ljudi stvore nekakvu sliku ili predodžbu o sebi upravo zato što im je društvo ili neka manja okolina dala zahtjev za određenim obrascem ponašanja i djelovanja. To ne mora biti samo društvo ili okolina, već se može raditi o konativnim, to jest intrinzičnim osobinama, težnjama te osobe. Jedan mladić ima veliku želju otputovati u Afriku kako bi volontirajući pomogao odraslima i djeci koja žive u neimaštini. Zbog drugih obaveza on to ne uspijeva, ali se isto tako ne primjećuje da volontira i pomaže onima koji su u nevolji i nalaze se blizu njega. Njegove se intrinzične želje ne podudaraju s onime što on radi, ne uočava se dosljednost. Supružnici koji bi voljeli imati dijete u tome nažalost već godinama ne uspijevaju i zbog dugog postupka nisu još uspjeli posvojiti dijete međutim, udomitelji su nekoliko djece, a to znači da ih nekoliko puta tjedno pozovu na ručak, izvedu negdje i da se ta djeca uvijek mogu na njih osloniti. Tu se primjećuje da se vlastite želje ovih supružnika ipak zrcale u njihovim postupcima u životu (dosljednost). Majka koja svom djetetu oduvijek govori da se igračke nakon igranja trebaju pospremiti, a sama njeguje nered u svojem stanu, ne daje djetetu dosljedan primjer pospremanja. Ona ne može očekivati da će dijete prihvatiti obrazac ponašanja koji je ona zamislila, već onaj koji ona provodi jer se to vidi, a onda i nastoji razumjeti od strane djeteta. Mi možemo imati sliku o sebi koja se ne podudara s onime što mi zaista jesmo. A mi smo upravo naš odnos s drugim ljudima, naši postupci i naša ponašanja. Kako izrečena tvrdnja ne bi zvučala pregrubo, dodaje se da čovjek uistinu jest sposoban za promjenu i da se putem utvrđivanja zakonitosti u našem dobrom ponašanju može sve promijeniti i „okrenuti na bolje“, ukoliko je to potrebno. Dakle, naša se dosljednost očituje u našim postupcima i ponašanjima koje možda i nesvjesno činimo, to jest neovisno o tome trudimo li se u tom trenutku biti dosljedni, a ne u onome što smo mi zamislili ili zamišljamo (pa možda čak i govorimo) da jesmo. Naše ponašanje, a samim time i dosljednost u nečemu može se promijeniti ako pronađemo ili promijenimo ranije uspostavljenu svrhu našeg ponašanja. Kada postoji svrha ili smisao djelovanja, onda postoji i način djelovanja. Za mladića koji želi volontirati u Africi pretpostavka je da želi pomagati ljudima koji su u potrebi te da je smisao njegova odlaska u Afriku pomoć potrebitima. Kada bi to zaista bio smisao njegova odlaska u Afriku, pomagao bi i potrebitima u svojoj okolini. Takav bi ga smisao vjerojatno i prije doveo do volontiranja u Africi jer bi

volontiranjem u svojem okruženju vjerojatno postao i više osjetljiv za tuđe nevolje, a i povezao bi se s onim udrugama koji se bave volontiranjem pa znaju više i o prilikama, odnosno neprilikama u Africi. Supružnici koji žele imati djecu, žele voljeti i biti voljeni, promatrati kako dijete raste i pomoći mu da postane ono što jest te sve ostalo što im daje razlog svoje želje, svrhu svojeg htijenja uistinu pokazuju tako što ga obnašaju na način koji im je u danome trenutku moguć. Majka koja ne vidi svrhu u pospremanju stana ili stavljanju stvari na svoje mjesto jer joj ne smeta nered ili predviđa kako će nakon nekog vremena opet sve biti razbacano po stanu, ne može se ni ponašati onako kako to očekuje od drugih ili kako joj okolina nalaže, da stan treba biti uredan. Međutim, ako u pospremanju stana pronade smisao poput davanja kompetentnog primjera svom djetetu, uspostavljanju reda u njegovim mozgovnim strukturama od malena, jačanju odnosa kroz zajedničku aktivnost (igranje, a zatim pospremanje, zbog čega će dijete zasigurno početi pomagati i u pospremanju onoga što nisu samo njegove igračke), sigurno da će puno lakše i vedrije te odlučnije pristupiti pospremanju stana, a ne samo tomu, već će se takvo strukturirano ponašanje kao obrazac pojaviti i u drugim područjima njezine svakodnevice. Tako se biva i postaje dosljedan samome sebi, svojem iskustvu u životu i svojim željama.

2.3. Konativne karakteristike

Spomenuto je ranije da predodžba koju imamo o sebi ovisi i o našim konativnim karakteristikama. Hrvatski jezični portal navodi kako konativan znači onaj koji se odnosi na temeljne težnje koje se očituju ponašanjem i djelatnostima, a koji je posljedica htijenja, a ne nečega spoznajnog, to jest kognitivnog. Dakle, moglo bi se reći da su naše konativne karakteristike mehanizam koji nas svakog dana potiče da ustanemo iz kreveta te se bavimo onime i funkcioniramo na onaj način koji je odraz naših temeljnih težnji. Naše temeljne težnje, koje daju svrhu ili smisao našem djelovanju, ne ovise o našoj sposobnosti shvaćanja stvarnosti. Međutim, onako kako shvaćamo stvarnost, tako i djelujemo. Djelujemo da bismo živjeli prema našim težnjama, rekli smo da nas one pokreću dakle, pokreću nas da ustanemo iz kreveta i da djelujemo.

Slika 1. Mehanizam djelovanja prema konativnim karakteristikama

Nitko ne može djelovati na način koji mu otprije nije poznat. Ništa na ovome svijetu nije od čovjeka stvoreno, a da zakonitost funkcioniranja toga što se stvorilo već ranije nije uočena u prirodi. Tako imamo robotsku ruku kao vrhunac digitalnog manevriranja fizičkim stvarima (ona u potpunosti zamjenjuje ono što bi čovjek morao raditi), a predstavlja vrhunac baš zato što se jednako kao i čovjekova ruka giba po tri osi, u šest smjerova, a s rotacijskim funkcijama. Koristi se primjerice, zakon očuvanja energije, da bi naš hladnjak radio i hladnjak je baš prema tom zakonu (i složenijim zakonima) konstruiran i radi po načinu koji je uvjetovan zakonu očuvanja energije. Dakle, potreba, želja, odnosno težnja za zbrinjavanjem brzo pokvarljivih namirnica postoji, a da bi se ona djelovanjem zadovoljila, konstruiran je uređaj pod nazivom hladnjak, prema onim zakonitostima što ih je čovjek uočio u prirodi. Da ih nije uočio, hladnjak kao takav ne bi ni postojao. Isto tako, potreba za sve većom radnom snagom koja će proizvoditi ono što društvo svojim zahtjevima iziskuje, a koja će biti jeftinija, brža, neovisnija, rezultirala je konstrukcijom ne samo različitih uređaja koji umjesto čovjeka oblikuju, pakiraju i plasiraju različite proizvode, već samo jednim koji bi baš kao i čovjek (jer u prirodi uočavamo samo ono kako bi on to napravio, a ujedno je i zasad najbolji način) taj posao odradio. Robotska ruka funkcionira gotovo kao i čovjekova, a čovjekova ruka funkcionira prema zakonitostima koji su prirodni, zato što je i čovjek prirodan. Svaki prethodni uređaj koji je imao funkciju obavljanja takvih poslova, predstavljao je samo dio

onoga što čovjek (priroda) može. Dakle, funkcioniranje i djelovanje svega onoga što je odraz naših potreba i težnja, ovisi o tome kako shvaćamo i razumijemo našu okolinu i zakonitosti ili obrasce funkcioniranja u okolini, pa i društvu općenito.

2.4. Razumijevanje okoline

Okolina se shvaća putem spoznaje. Najprije promatramo situacije, zatim ih procesiramo, primjećujemo uzročno-posljedične veze te naposljetku spoznajemo kako je uređena naša okolina (priroda, društvo, obitelj). Spoznaja je jedno od najljepših zadovoljstava u životu jer nam nju, jednom kad ju steknemo, nitko ne može oduzeti. Može se onda i reći da čovjekovo biće svakodnevno teži prema spoznaji, prema otkrivanju nečega što mu ranije nije bilo poznato, a odraz je strukture i reda u čovjekovoj okolini. Naša spoznaja uvelike određuje naš utisak u društvu, okolini jer se većinom ponašamo prema zakonitostima koje su određene našom spoznajom. Spoznati možemo ono što smo imali prilike iskusiti dakle, doživjeti. Budući da je spoznaja vezana uz misaoni proces, odnosi se na naše kognitivne funkcije, odnosno one funkcije koje nam omogućuju prepoznavanje i spoznaju bilo kakvog osjeta, a svakako je i dio našeg emocionalnog doživljavanja. Tomu u prilog svjedoči istraživanje provedeno s osobama koje su izgubile sposobnost pamćenja, učenja novih stvari nakon moždanog udara te imaju mogućnost latentnog (prikrivenog, pritajenog) pamćenja. Jedan je dan osoba s latentnim pamćenjem provela s osobom A, osobom B i osobom C. Osoba A je bila vrlo simpatična, draga i pristupačna u svojem pojavljivanju. Osoba B je bila neugodna i ružnog ponašanja. Osoba C nije rado razgovarala. Osoba s latentnim pamćenjem na kraju toga dana se nije mogla sjećati osoba A, B i C jer nije imala sposobnost učenja novih stvari. Ipak, idućeg dana su joj istraživači zadali zadatak i upitali ju s kime bi od triju osoba koje je jučer upoznala, a kojih se nije sjećala voljela odraditi taj zadatak. Osoba s latentnim pamćenjem je izabrala osobu A, onu uz koju je vezala pozitivne emocije (Chabot D., Chabot M., 2009). Mi se radije družimo s onim osobama i učimo od onih osoba koje nam prema predmetu našeg djelovanja pružaju pozitivne emocije. Sav će naš rad biti efektivniji i efikasniji ako se provodi u okolini koja na nas djeluje poticajno i podržavajuće. Pa čak i kada nismo svjesni što radimo ili opservacijom od osobe uz koju pokazujemo pozitivne emocije učimo, to nesvjesno i prihvaćamo jer to vežemo uz osobu koju volimo. Prema definiciji Hrvatskog jezičnog portala, „spoznaja je rezultat misaone djelatnosti

čovjekove svijesti u poimanju objektivne stvarnosti pomoću vlastitog iskustva, mišljenja i osjećaja“. Dokazano je da našu kognitivnu sposobnost procesiranja situacija i pojava pri intenzivnom emocionalnom utisku zamjenjuje takozvano „blic pamćenje“ koje kasnije služi za povezivanje uzročno-posljedičnih veza isprekidanih fragmenata nekog događaja (Diamond et al., 2007). Ono što mi procesiramo i spoznajemo te način na koji se to odvija, odraz je okoline u kojoj se nalazimo i emocija koje ta okolina u nama pobuđuje. To ne znači da ne možemo naučiti nešto novo ili raditi nešto, to jest funkcionirati u okolini u kojoj su naši osjećaji ravnodušje, indiferentnost, već to znači da ono što u nama trajno ostaje, izgrađuje nas, a očituje se u našem ponašanju i odnosu s drugima te okolinom općenito, jest ono što smo u bitnim iskustvenim situacijama spoznali i osjetili.

Slika 2. Spoznavanje okoline

2.5. Procesiranje informacija

Naša se kognicija, odnosno spoznaja sastoji od tri vrste procesora koji prepoznaju, sažimaju i strukturiraju informacije koje dobivamo iz svoje okoline. To su serijski procesor, paralelni procesor i input procesor (Mejovšek, 1994). Serijski je procesor zadužen za sekvencijalno procesiranje informacija, to znači da događaje i situacije shvaćamo pojedinačno, same za sebe, a uzročno-posljedične veze odnose se samo na one čimbenike koji čine taj određeni događaj ili su dio određene situacije. Paralelni procesor vodi nas simultanom procesiranjem većeg broja informacija, odnosno pri uzimanju u obzir ne samo jednog događaja, već mnogo njih, pritom uviđajući zajedničku zakonitost, odnosno uzročno-posljedične veze u tim, ali i među tim događajima. Input procesor dekodira i strukturira sve informacije u različita tematska područja. Serijski procesor je uvijek prvi aktivan, a od početka našeg razvoja procesira ono što vidimo najprije u svojoj obitelji, a onda i šire. On akumulira i

shvaća sve ono što će paralelni procesor uzeti u obzir pri simultanom procesiranju. Da bi input procesor mogao pravilno strukturirati informacije, one trebaju logično slijediti, proizlaziti iz nečega i biti vezane uz neke od različitih, širih područja.

Slika 3. Moždani procesori

Može se dogoditi da ono što vidimo u svojoj obitelji, ali i široj okolini ne odgovara onome što bi input procesor mogao pravilno strukturirati. Međutim, procesiranje, dekodiranje i strukturiranje se neminovno događa i tvori našu konceptualizaciju realnosti po kojoj shvaćamo sebe i druge. Pogrešne konceptualizacije realnosti (dakle, poremećaj u paralelnom procesoru) dovode do, između ostalog, emocionalnih poremećaja (Mejovšek prema Ellis, Beck i drugi, 1993) što dokazuje da osobe koje volimo mogu raditi stvari koje nisu dobre, a koje kao djeca „upijamo“ i prihvaćamo te nastojimo shvatiti jer ih vežemo upravo uz osobe koje volimo, osobe privrženosti. Poremećaji u serijalnom procesoru, ono što zaključujemo u određenim situacijama, doprinose konativnim poremećajima (Mejovšek, 1994), odnosno mijenjanju naših temeljnih težnji zbog čega naše ponašanje, djelovanje može biti u neskladu s društvenim redom i strukturom. Kako i koliko intenzivno čovjek od svojeg rođenja nastoji shvatiti okolinu i odnose u njoj, prikazat će se u idućem poglavlju. Sada je važno upamtiti da svaka osoba ima iskustvo nečega, da je svaka osoba u tom iskustvu nastojala nešto spoznati i da svaka osoba djeluje s obzirom na vlastito iskustvo u životu, odnosno da je svaka osoba sama sebi dosljedna.

3. Dijete

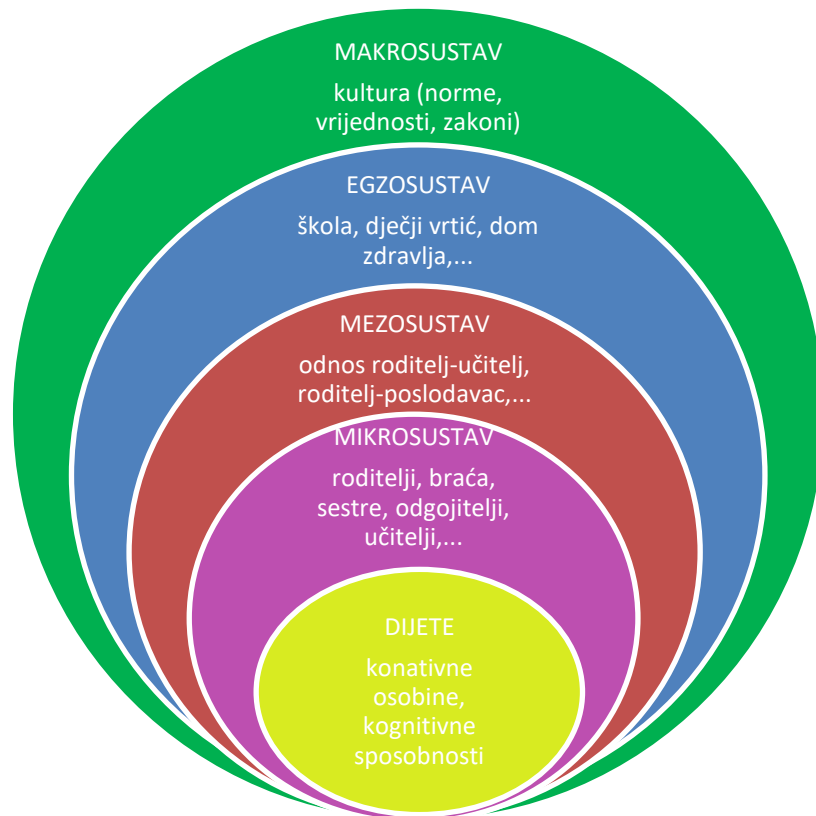
3.1. Stup ličnosti

Svaki je čovjek nekada bio dijete i svaki je čovjek produkt tog djeteta. Čovjekov razvoj, odrastanje, sazrijevanje je, u komparaciji s ostalim sisavcima, najdulje, zbog čega možemo zaključiti da je upravo taj period čovjekova života krucijalan i od odlučujuće važnosti za kasniji život. Taj razvoj ne utječe na ono što se ima dogoditi, već na način reagiranja na okolinu i djelovanja u njoj s obzirom na date uvjete. Pritom se događa sve ono što će biti temelj za nadogradnju stupa ličnosti neke osobe, nekog čovjeka. Poznato je iz graditeljstva da su temelji jako važni i da se posebna pažnja pridaje upravo njima, kako bi sve ono što će na temeljima nastati imalo snažnu, čvrstu i stabilnu osnovu. Stup ličnosti koji se u djetinjstvu izgrađuje jest onaj koji je osnova čovjekove samosvijesti, samopouzdanja, nesalomljivog osobnog integriteta, ali i osjećaja odgovornosti (Juul, 2011). U izgradnji toga stupa sudjeluju mnogi čimbenici čovjekova razvoja, a mogli bi se podijeliti u čovjekovo biološko porijeklo i okolinu u kojoj se čovjek kao pojedinac razvija i u kojoj djeluje. Još je sredinom prošlog stoljeća predstavljena teorija psihosocijalnog razvoja Erika Eriksona koja čovjekov život dijeli na osam psihosocijalnih faza, od kojih se njih četiri, a možda i pet faza odnosi upravo na djetinjstvo. Svaki čovjek te faze prolazi i to upravo tim redom kojim su u psihosocijalnoj teoriji navedene. Čovjekova ličnost iz pojedine faze može izaći kao zdrava ili bolesna, ovisno o tome je li „kriza ličnosti“ u periodu posebne osjetljivosti za određen čimbenik izgradnje čovjekove ličnosti riješena na zadovoljavajući ili nezadovoljavajući način (Erikson, 1950). Faze ili stupnjevi ličnosti redom su prikazani u tablici 1. Faze se prolaze i rješavaju u odnosu s okolinom u kojoj se dijete, osoba nalazi.

Tablica 1. Faze psihosocijalnog razvoja prema Eriku Eriksonu

FAZE	PSIHOSOCIJALNOG	ŽIVOTNA DOB
osnovno	povjerenje nasuprot osnovnom nepovjerenju	prva godina (0-1)
autonomija	nasuprot poniženju i sumnji	druga i treća godina (2-3)
inicijativa	nasuprot krivnji	od četvrta godine do početka školovanja (4-6)
produktivnost	nasuprot inferiornosti	od šeste/sedme godine do puberteta (6/7-11/12)
identitet	nasuprot konfuziji identiteta	pubertet i adolescencija (13-20)
intimnost	nasuprot izolaciji	mlađa srednja dob (21-25/30)
plodnost	nasuprot stagnaciji	srednja dob 25/30-65)
integritet	nasuprot očajanju	starost (od 65 nadalje)

Okolina se sastoji od obitelji, to jest osobe ili osoba privrženosti, djelatnika dječjeg vrtića i djece koja idu u vrtić ili šire obitelji i drugih osoba koje brinu o djetetu. Nadalje, u djetetov razvoj se uključuje škola, učitelji, različiti treneri s kojima se dijete može susretati i slično. S obzirom da na način na koji roditelji reagiraju u odnosu sa svojim djetetom može utjecati i atmosfera koju roditelji djeteta imaju na poslu, društvo u kojem se nalaze i djeluju, kultura u kojoj su odrasli ili u kojoj žive, sve to indirektno utječe i na djetetov razvoj. Ova tvrdnja prati Bronfenbrennerovu teoriju ekoloških sustava koja opisuje i ističe značaj okruženja u kojem dijete odrasta na njegov cjelokupni razvoj (Bronfenbrenner, 1979). Sustavi koji na dijete djeluju, a koji su samim time i činitelji dječjeg razvoja, prikazani su na slici 4.

Slika 4. Bronfenbrennerov ekosustav prema teoriji ekoloških sustava

Sve odnose, događaje, reakcije ljudi, poticaje, podražaje, uočene uzročno-posljedične veze, atmosfere, osjećaje i načine na koji se oni izražavaju dijete upija jer čezne za spoznajom, što je biološki utemeljeno, a čemu svjedoči suvremena medicina i njome dana razvojna neuroznanost, znanost koja proučava i istražuje zakonitosti razvoja i funkcije mozga te neurološke supstrate ponašanja (Hrvatski jezični portal).

3.2. Dijete i njegova okolina

Sve ukazuje na to da se čovjek razvija u intenzivnom odnosu s okolinom, pri čemu njegova okolina određuje njega samog, jednako onoliko koliko će i on, koliko je to u njegovoj moći, odrediti tu istu okolinu. Pitanje je zapravo koliko čovjek može biti određen svojom okolinom, u kojoj mjeri i na koji način njegovi kognitivni procesori procesiraju svaku informaciju koju izvana dobivaju, što utječe na čovjekovo

razumijevanje objektivne okoline te koliki je značaj konativnih karakteristika na čovjekov lik i djelo u vlastitom životu. Američki dječji pisac, poznat pod imenom Dr. Seuss, rekao je: „Osoba je osoba, bez obzira koliko mala.“ (Dr. Seuss, 1954). Ono što određuje neku osobu svakako su i njezine želje, strasti, razmišljanja i promišljanja. Sve se to tijekom života mijenja, no u nekom određenom periodu je bitno i traži svoj učinak. Jedan otac djevojke s poremećajem iz spektra autizma prepričava kako njegova kćer uvijek nešto uzima, preokreće, promatra i nema mira dok ne završi tu svoju radnju, tu svoju aktivnost. Jednom je prilikom otac kćeri govorio da mora pustiti stvari i ne smije ih dirati, što je čula odgojiteljica što se našla u prolazu i rekla: „Pustite ju, to njoj za nešto treba“. Čovjek djeluje zato što ima svrhu. Dijete djeluje zato što postoji smisao onoga što radi. Mi možda nikada nećemo saznati smisao djelovanja nekih ljudi, no to ne znači da on ne postoji. Zamislite dijete u pješčaniku koje strpljivo lopaticom grabi pijesak i sipa ga u kanticu što mu je baka poklonila za rođendan. Potpuno koncentrirano na ono što radi, s predanjem i smiješkom na licu premješta pijesak s jednog mjesta na drugo. Ali otac ga prekida i vodi doma jer je vrijeme večere. Majka je napravila griz s medom i večera se ne smije ohladiti prije, no što se otac i dijete vrate izvana. Dijete počinje plakati, ne želi jesti večeru i teško se uspavljuje. Roditelji će pomisliti da je djetetu bio naporan dan, da je možda ipak preumorno, da je „teške“ naravi ili možda prkosnog karaktera. Ne mogu znati da je dijete u pješčaniku imitiralo svoju baku kako pravi njegov najdraži kolač i da taj kolač, kada ga je otac prekinuo, još nije bio gotov. Kada se nešto radi, radi se kako treba i do kraja. To će nam djeca, koja od početka traže red i strukturu, najbolje pokazati. Mislite li da bi baka prekinula pravljenje kolača samo zato što ju netko zove na večeru? Nije izvjesno da bi s radošću prihvatila tuđi zahtjev za nečime što prekida aktivnost kojoj je trenutno predana, a koja joj je samim time u tom trenutku i toliko važna. „Ne brinite se što vas djeca slušaju, brinite se što vas gledaju“, rekao je američki pisac Robert Fulghum. Uistinu, sve ono što se gleda, opaža se i na temelju toga se zaključuje. Ne samo osjetilom vida, već i ostalim osjetilima ili čak kombinacijom osjetila zaključujemo te uviđamo svrhu nečijeg djelovanja ili shvaćamo neku pojavu. Tako i dijete, shvaća, ali i na intrinzičan način iskazuje potrebu da svoj „kolač“ napravi do kraja, baš onako kako bi to i svi ostali, uključujući njegovu baku, napravili. Za razliku od odraslih ljudi, djeca intenzivnije koriste svoja osjetila koja se pobuđuju različitim podražajima. Na mnoge se podražaje odrasli više i ne obaziru jer su stvorili stereotipne pretpostavke ili činjenice

o tome što bi neki podražaj mogao biti i značiti te da oni svojom aktivnošću, djelovanjem ne moraju nužno na njega odgovoriti. Djeca otpočetak istražuju svoju okolinu jer im je većina onoga što opserviraju nepoznato te na taj način uviđaju obrasce, to jest zakonitosti koje oblikuju njihovo shvaćanje, a kasnije i put djelovanja kojim na vidjelo dolaze njihove konativne karakteristike. Moglo bi se reći da je dijete upravo odraz ili zrcalo onih koji čine njegovu okolinu jer ono ne može raditi ili se ponašati na način koji otprije nije vidjelo. Način na koji dijete teži prema ispunjenju svojih želja, jest onaj način što ga je od drugih opserviralo. Tako su djeca svojevrsna refleksija djelovanja odraslih koji su djeci model ponašanja i funkcioniranja. Ipak, i bez utjecaja okoline, odnosno i prije djetetova promatranja okoline i primarne socijalizacije, dijete pokazuje red i organizaciju.

3.3. Dijete i nasljeđe

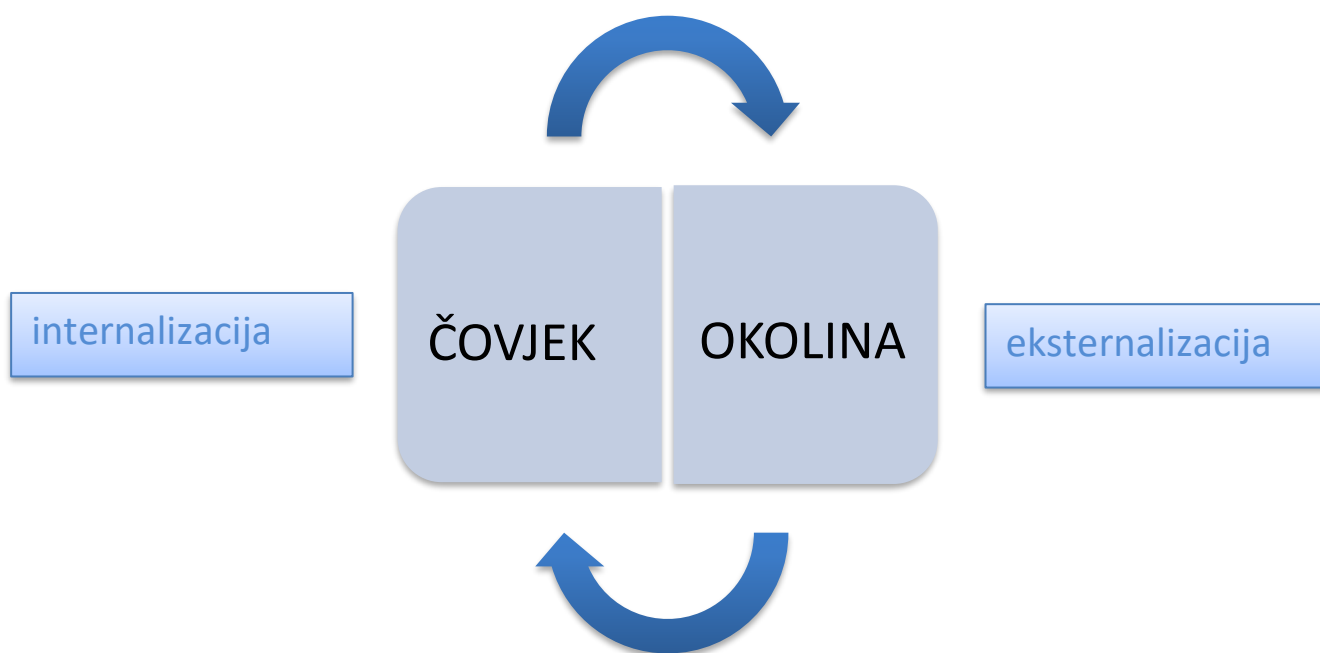
Čovjek se razvija organizirano, po određenom redu, odnosno redosljedu. Primjer su za to regulacijski geni, koji se još nazivaju i homeotički geni, a koji određuju slijed i vremenski raspored kojim se stanice čovjeka, od njegova začeca pa nadalje diferenciraju i množe kako bi stvorile različite dijelove tijela. Ti geni proizvode bjelančevine koje područjima tijela govore koji dio trebaju proizvesti - glavu, noge i drugo (Vasta, Haith, Miller, 1998). Kada se dijete rodi, to jest kada završi njegov prenatalni razvoj, sklad i slijed u funkcioniranju čovjeka uviđa se u njegovom ponašanju koje se opisuje kao organizirano ponašanje novorođenčeta. To ponašanje uključuje djetetove ritmove, primjerice ritam spavanja, zatim buđenja, hranjenja te kratkog budnog stanja, nakon čega opet slijedi spavanje. Refleksi su nam urođeni, a javljaju se kao odgovor na vanjski podražaj. Primjer su nečega što se od novorođene djece očekuje jer su, u ovom slučaju na obrnut način, upravo odrasli opservirali zakonitosti ponašanja novorođenčeta te uočili obrasce reagiranja novorođenčeta na određene podražaje. Kako su ritam, refleksi i ostalo kod novorođenčeta odraz organizacije čovjekova organizma, ako primjerice novorođenče refleksno ne odgovara na podražaj, zaključuje se da nešto nije u redu, odnosno da red, slijed i funkcioniranje tog djeteta nije u skladu s očekivanim logičkim slijedom. Međutim, čak je i taj naočigled nelogičan slijed funkcioniranja djeteta zapravo logičan, ako se istraže kombinacije gena i utjecaj okoline na razvoj tog djeteta (Vasta, Haith, Miller, 1998). U čovjekova urođena organizirana ponašanja spadaju dakle, gledanje, sisanje i plakanje. Ona djetetu omogućavaju istraživanje okoline, dobivanje hrane i

komunikaciju s okolinom. Za ove djetetove aktivnosti nisu nužno potrebni podražaji usmjereni na dijete da bi ih ono provodilo. Tek rođeno dijete će promatrati prostoriju, čak i ako je mračna, širom otvorenih očiju. Pritom će bilo koji izvor svjetlosti biti vrlo zanimljiv objekt promatranja. Sisanje jest refleks kojim dijete dobiva hranu, međutim ono se javlja i prilikom spavanja djeteta, a može se i prilagoditi svojom jačinom i trajanjem pa se po tome i razlikuje od drugih refleksa. Također, ustima, sisanjem mala djeca istražuju svijet, a o čovjekovoj oralnoj fazi mnogo je govorio Sigmund Freud u svojoj razvojnoj teoriji (Vasta, Haith, Miller, 1998). Iz primjera afričke djece koja su preživjela sušu možemo vidjeti kako ne reagiraju sva djeca na podražaje jednakim intenzitetom i načinom. Djeca koja su preživjela sušu bila su intenzivnije tražila pažnju i skrb svojih majki i iako su ih majke predstavljale kao „tešku“ djecu, češće su zadovoljavale njihove potrebe. Stoga su De Vries i Sameroff (1984), u svom međukulturalnom istraživanju djece za vrijeme suše u istočnoj Africi zaključili kako se radi o međudjelovanju djece na okolinu, ali i okoline na djecu.

3.4. Unutrašnji i vanjski procesi

Poznata su dva procesa koja opisuju međudjelovanje čovjeka i okoline, a odnose se upravo na konativne čovjekove karakteristike s jedne strane te kogniciju, odnosno spoznaju o načinu funkcioniranja vansubjektivnog svijeta s druge strane. To su internalizacija kao proces usvajanja socijalnih normi, standarda ponašanja i doživljavanja (Hrvatski jezični portal), odnosno proces pounutrivanja onoga što se promatra i vidi prilikom čega se ne promatra samo društvo, već i priroda. Drugi je proces u kojem se nešto eksternalizira, odnosno kada se unutrašnji sadržaj projicira u vanjski, objektivni svijet jest čovjekov utjecaj na okolinu. Da bi dijete kasnije, to jest u odrasloj dobi bilo sposobno na zdrav i pravilan način ta dva procesa izvoditi, roditelji, to jest odgojitelji mu trebaju omogućiti „linearnost umjesto umreženosti, ritam umjesto kaosa, rituale umjesto neizvjesnosti“ (Velički, Katarinčić, 2011.). Na taj se način uviđa i prihvaća logičan slijed događaja, a kada on i nije logičan, barem se može predvidjeti, što daje sigurnost – podršku razvoju i poticaj za djelovanje i otkrivanje. Dijete koristi svoja osjetila da bi istražilo svijet pa mu zato treba omogućiti i pružiti, može se reći i dopustiti iskustvo svijeta, to jest okruženja u kojem se nalazi. Aktivnosti kojima dijete stječe iskustvo su jednostavne i svakidašnje, no iziskuju vrijeme, odnosno strpljivost odrasle osobe. Te su aktivnosti primjerice trganje papira dok je dijete još vrlo malo, penjanje i spuštanje po

stepenicama u trenutku kada je dijete stabilno u kretanju, prenošenje čaše ili vrča s vodom s jednog mjesta na drugo, manipuliranje različitim materijalom (igra vodom, tijestom, rižom, pijeskom, želeom i slično), bacanje otpada u kantu za smeće, pospremanje igračaka u kutiju za igračke,...Uz pomoć ovih aktivnosti, između ostalog, djetetova se osjetila aktiviraju te se izoštrava njihovo poimanje funkcioniranja stvarnosti, okoline što rezultira djetetovim točnim predodžbama shvaćanja uzroka i posljedice, odnosno pravilnom internalizacijom, pounutranjavanjem vanjskog svijeta, a opet zadovoljavanjem vlastite potrebe za djelovanjem i istraživanjem, izražavanjem samog sebe, to jest eksternaliziranjem.

Slika 5. Proces u međudjelovanju čovjeka i okoline

4. Dosljedno dijete

4.1. Organizacija

Svaki je organizam skup mnoštva savršeno organiziranih stanica koje funkcioniraju i u međuovisnosti su. Ako se zbog vanjskog utjecaja dogodi promjena u organizmu, stanice se organiziraju i zajedno „bore“ protiv onoga što narušava njihov sklad. Ponekad se dogodi da stanice nisu u mogućnosti obraniti se od onoga što smeta njihovoj organizaciji pa se organizam prilagođava novom stanju i nastoji funkcionirati na najbolji mogući način, s obzirom na trenutnu situaciju. Isto se događa svugdje u prirodi, može se uočiti harmonija prema kojoj se procesi odvijaju cirkularnom putanjom, stvarajući uvijek nešto novo, sa snažnim odjekom onoga prethodnog, što je taj novitet upravo i stvorilo. Pa čak se i u društvu može primijetiti da promjene koje bi trebale donijeti nešto novo, zapravo prikazuju ono što je bilo prije prethodnog ili možda seže i mnogo dalje, ali odiše nečim novim, utoliko što se prema vremenskoj crti odvija kasnije. Često se može čuti kako stariji ljudi kažu: „U naše je vrijeme sve bilo drugačije i bolje, vaša je generacija puno gora.“ No ti ljudi ne uviđaju da je njihova, dakle prethodna generacija, upravo stvorila ono što danas baštine. Djeca ne odgajaju sama sebe, niti se oblikuju isključivo prema vlastitim nahođenjima, već se nastoje prikloniti sustavu i okolini u kojoj se nalaze, na najbolji mogući način, kako bi i oni i okolina, organizirano djelovali i funkcionirali. Ako neki vanjski utjecaj na njih narušava njihov (djetetov) sklad u funkcioniranju (a to može biti povreda osobnog integriteta), djeca će se protiv toga i boriti. Ako se djeca ne uspiju obraniti od onoga što narušava njihov sklad, oni će se saživjeti s tim vanjskim utjecajem, upravo zbog težnje za funkcioniranjem i skladom. Ne samo unutarnja, već i vanjska organizacija te njihov međudodnos daju smisao čovjekovom životu. Čovjek ne može živjeti izoliran i sam, ne može ispuniti svoj potencijal ako nije u odnosu s okolinom. S druge strane, okolina s kojom je čovjek u odnosu može biti ili podržavajuća ili nepodržavajuća prema onome što čovjek, dijete izražava, s obzirom na svoju unutarnju organizaciju, funkcioniranje, težnje, potrebe, želje. Sklad ili nesklad nastaje zbog potrebe za tim odnosom, a ovisi o čovjekovim ranijim iskustvima i spoznajama. Prema Piagetovoj teoriji konstruktivizma, koja prati biologiju, organizacija je jedna od funkcija koja upravlja ljudskim razvojem, a odnosi se na činjenicu da su sve spoznajne strukture međusobno povezane i da se bilo koje

novo znanje (nastalo u međudnosu s okolinom) mora uklopiti u već postojeći spoznajni sustav. Piaget je to nazvao potrebom za organizacijom, odnosno integriranjem, a ne samo jednostavnim dodavanjem novoga, zbog sile koja tjera naše spoznajne strukture da stalno postaju sve složenije (Vasta et al., 1998.).

4.2. Adaptacija

Osim temeljne organizacije, za suodnos i funkcioniranje u bilo kakvom sustavu potrebna je čovjekova adaptacija na okolinu. I odrastao čovjek, kada promijeni posao, ili samo odjel u kojem će raditi, preseli se u drugi stan, u drugu državu ili možda kupi novi automobil, mora se prilagoditi novim uvjetima i drugačijoj okolini. Naime, odrastao čovjek već zna kako bi stvari mogle funkcionirati, između ostalog i zbog svoje sposobnosti stvaranja stereotipa na temelju iskustva. S druge strane, neminovno se pojavljuju neki novi i nepoznati čimbenici koji tu novu okolinu tvore, a koje odrastao čovjek mora upoznati, spoznati te funkcionirati u odnosu na njih, ili s njima. Proces u kojem svaki organizam teži k usklađenosti s vlastitom okolinom na načine koji će pospješiti njegovo preživljavanje, odnosno njegov suodnos s okolinom, naziva se adaptacija (Vasta et al., 1998.). Zamislite sada kako je tek rođenom djetetu punom potencijala koje nastoji razumjeti ne samo svoju okolinu, već, osvrnemo li se na Bronfenbrennera (teorija ekoloških sustava), i puno širi spektar svijeta od samo vlastite okoline. Još je početkom 19. stoljeća Maria Montessori, prva talijanska liječnica i pedagoginja, naglašavala kako je djetetu potreban red i organizacija, misleći na djetetovo okruženje. I proces adaptacije ukazuje na potrebu za uvijek prisutnim strukturama koje će novorođenčetu, pa i djetetu predškolske i školske dobi omogućiti njegovu usklađenost s okolinom, upravo zbog toga što djetetova okolina u početku treba biti jednostavna, linearna, ritmična, a samim time i podržavajuća jer pruža sigurnost i utjehu. Takva okolina predstavlja djetetu referencu za vlastito djelovanje i ponašanje. Razumije se, i bilo kakva drugačija okolina predstavljat će djetetu referencu za njegovo djelovanje i ponašanje. Proces adaptacije sastoji se od dva potprocesa koja ne samo djetetu, već svakome od nas, omogućavaju suodnos s okolinom. Prvi je proces asimilacije, a označava interpretaciju novih iskustava na osnovu već postojećih spoznajnih struktura. Kada dijete u vrtiću na nove i nepoznate situacije reagira na određeni način, to je njegov način nošenja s novim iskustvom s obzirom na već postojeće iskustvo koje je vidjelo kod drugih, a odraz je njegova shvaćanja i primjećivanja

obrasca nekih situacija. Odgojitelj nikada neće u potpunosti znati kakva je iskustva to dijete u svojoj primarnoj okolini imalo, dakle, za vrijeme primarne socijalizacije, no djetetovo će ponašanje i djelovanje dati naslutiti ono što je dijete od drugih moglo vidjeti i zaključiti. Djetetovo ponašanje odraz je njegova iskustva što ga je dotada u životu imalo. Odraz je njegovih spoznajnih struktura što ih je oduvijek stvaralo promatrajući okolinu i nastojeći funkcionirati u odnosu s tom okolinom. I odrastao je čovjek stvorio različite stereotipe prema kojima u novim situacijama djeluje, baš zato što se okolina uvijek nastoji razumjeti, što daje sigurnost i mir. Netko je rekao da se priroda shvaća, a društvo razumije. Ono što je prirodno, to je i vječno. To se može shvatiti jer priroda uvijek i za svakoga djeluje prema vlastitim zakonitostima koje se, za razliku od društva, nikada nisu promijenile. Nastojeći spoznati prirodu, spoznajemo sami sebe jer smo i mi prirodni, međutim živeći i djelujući u društvu, koje je promjenjivo, možemo samo nastojati razumjeti događanja i promjene te se u odnosu na njih ponašati i djelovati. Asimilacijom dakle, interpretiramo nova iskustva pomoću onoga što nam je već poznato. Dijete uvijek nastoji shvatiti okolinu jer je okolina toliko složena i njemu toliko nova da promatranje, shvaćanje okoline i zadovoljavanje osnovnih potreba predstavlja najprisutnije procese djetetova ranog razvoja. Ako se dogodi da je djetetovo ponašanje i reakcija na nova iskustva neprihvatljiva, da ne odgovara na već postojeća iskustva ili se ne može jednostavno spoznati, događa se proces akomodacije u kojem se postojeće spoznajne strukture mijenjaju upravo zato da bi se uskladile s novim iskustvima (Vasta et al., 1998.). Time se zaključuje kako se ponašanje i djelovanje može promijeniti, uz prikladne tehnike, ali i razumijevanje (jer društvo se razumije) onoga koji nečije ponašanje i djelovanje mijenja, da se prethodno ponašanje dogodilo s razlogom i ne zbog konativnih karakteristika (temeljne težnje i želje) te osobe, već spoznajnih struktura koje su sva tri procesora u moždanom prostoru te osobe procesirala i oblikovala na najbolji mogući način, s obzirom na one informacije koja su dobivala. Akomodacija, odnosno proces u kojem se postojeće strukture mijenjaju zbog novih struktura, događa se često i zbog ljubavi (prije novih iskustava ili poslije njih). Djeca, ali i odrasli, mogu prihvaćati tuđe ponašanje i djelovanje koje njihovi moždani procesori u početku i percipiraju kao neprikladno, međutim njihov će serijalni procesor te informacije nastojati procesirati kao prihvatljive, čime se mijenja ponašanje i djelovanje, odnosno način zadovoljenja temeljnih težnji i želja djece i odraslih. Na primjer, otac djeteta koji je rastavljen od djetetove majke, reći će djetetu da prilikom

pranja zubi slobodno pusti vodu da teče iz slavine, samo zato što je djetetova majka djetetu govorila suprotno. Dijete će iz ljubavi prema roditeljima, a iz temeljne težnje za prihvaćanjem, kod oca puštati vodu da teče, a kod majke ne. Pitanje je kakvo će ponašanje dijete akomodirati u kasnijim životnim razdobljima, što može ovisiti o djetetovoj simpatiji i ljubavi prema određenom roditelju, a ako je moguće, i o djetetovom shvaćanju prirode.

4.3. Uspostavljanje ravnoteže

Stanice s početka poglavlja o dosljednom djetetu borile su se protiv vanjskog utjecaja kako bi zadržale sklad unutar organizma. Sklad se održava asimilacijom i akomodacijom, to jest adaptacijom. Težnju za adaptacijom i uspostavljanjem ravnoteže koju organizmi imaju, Piaget je u svojoj teoriji konstruktivizma nazvao ekvibracijom, odnosno uravnoteženjem (Vasta et al., 1997). Ravnoteža je potrebna unutar adaptacije, a odvija se između procesa asimilacije i akomodacije. Ne bi bilo dobro mijenjati sliku stvarnosti da bi se uklopila u naše postojeće spoznajne strukture (pretjerana asimilacija), niti iskrivljavati naše postojeće znanje kako bi se razumjelo nešto novo (pretjerana akomodacija). Zato je svaki organizam sposoban, a to potvrđuje biologija, uspostavljati ili održavati ravnotežu između ta dva procesa. Zapravo ravnoteža logično slijedi iz ta dva procesa jer su u svojem djelovanju ti procesi jedan drugome oprečni. Primjer za ekvibraciju je nešto što se danas zove razdoblje latencije, a uglavnom se spominje kod djece koja se dakako razvijaju te svakim danom iznova spoznaju nešto novo. Dakle, za razliku od odraslih, proces adaptacije se kod djece događa mnogo intenzivnije no, važno je napomenuti da se i odrasli moraju kroz svoj život iznova adaptirati u različitim situacijama. Kada djeca u novoj situaciji ne znaju riješiti problem, odustat će od aktivnosti u kojoj su sudjelovali te će se početi baviti nečim drugim. Međutim, s vremenom će se dosjetiti rješenja prethodnog problema te će se vratiti na prvu aktivnost kako bi ju do kraja završili, odnosno apsolvirali. Vrijeme koje je dijete provelo u drugoj aktivnosti, još misaono posvećeno prvoj aktivnosti, naziva se razdoblje latencije (Došen–Dobud, 1995). Dakle, u tom je razdoblju dijete intenzivno nastojalo postići ravnotežu između asimilacije i akomodacije, odnosno onog što je otprije razumjelo i što mu je bilo poznato i nečeg novog što u tom trenutku nije moglo razumjeti. Odraslima je, ali i djeci, katkad vrlo teško postići ravnotežu između informacija koje dobivaju s različitih strana, od različitih ljudi i u situacijama koje se odvijaju na različite načine.

Posebice djeca koja nemaju „širu sliku“ onoga što se događa mogu kroz vrijeme razviti neka kriva uvjerenja o tome kako što funkcionira i kako bi se trebalo ponašati i djelovati. Srećom, čovjek je upravo u svojem djetinjstvu najsposobniji za adaptaciju i promjenu što ukazuje na to da roditelji i odgojitelji svojim ispravnim pristupom djetetu itekako mogu omogućiti pravilno shvaćanje i spoznavanje njegove vlastite okoline. Međutim, sjetimo li se Erika Eriksona i njegove općeprihvaćene psihosocijalne teorije, uviđamo da je čovjek u različitim razdobljima svojega života posebno osjetljiv na određene stavke i da bi te stavke u određenom razdoblju trebale biti zadovoljene. Ukoliko se ne zadovolje, organizam će ostatak svojeg života tragati i težiti k ravnoteži, odnosno ekvilibraciji onoga što je iskusilo, a pritom će se događati ili pretjerana asimilacija ili pretjerana akomodacija, što je danas opisano različitim razvojnim (psihičkim) poremećajima. Naglasak se stavlja i na moždane procesore koji procesiraju sve dobivene informacije. Za zaključiti je da je vjerojatnost da će moždani procesori informacije obraditi na način koji ne odgovara društvu i realnoj slici okoline manja, ako djetetu pružimo iskustvo manipuliranja različitim predmetima i bivanja u prirodi uz što će dijete moći stvoriti spoznajne strukture koje su utemeljene na redu i kauzalitetu, odnosno uzročno-posljedičnim vezama.

4.4. Razvoj dosljednog djeteta

Ljudi su sposobni prilagoditi se bilo čemu. No, ta sposobnost prilagođavanja najveća je u djetinjstvu u kojem se stvara stup ličnosti neke osobe, odnosno kasnije odrasla čovjeka. Stup je potporanj i on se teško lomi. Između ostalog, to je zato što je stup izgrađen upravo na način da se ne slomi, a sastoji se, u prenesenom značenju pri govoru o čovjeku, od mnoštva iskustava i opservacija što ga je odrastao čovjek u svojem djetinjstvu imao i koji su snažno povezani najprije sinapsama u mozgu (neuroznanost), a zatim i u čovjekovu srcu. Neke sinapse nisu dobivale podražaje i zakržljale su, a uzrok tomu bio je u nepodržavajućoj okolini i onoj okolini bez poticaja. U kasnijem se životu sposobnost mozga za preoblikovanje, njegova plastičnost, gotovo u potpunosti gubi, pa možemo reći da neadekvatno poticanje u ranoj dobi ostavlja posljedice za cijeli život. Primjer za sposobnost prilagodljivosti čovjeka (plastičnost mozga između ostalog) jesu mnoga djeca koja su odrastala i razvijala se u divljini pri čemu su u potpunosti usvojila način kretanja životinjskih vrsta s kojima su živjela, način prehrane i preživljavanja te obrasce u ponašanju.

Također, ovisno o razdoblju vlastita života, odnosno razvoja u kojemu su ta djeca pronađena i vraćena u civilizirani svijet, mnoga od njih nikada nisu naučila govoriti (zakržljale sinapse i nepoticajna, nepodržavajuća okolina u vrijeme kada je čovjek najosjetljiviji za govor – Erik Erikson i njegova teorija, pedagogija Marije Montessori), jesti žlicom i vilicom, ponašati se, reagirati i djelovati sukladno društvenim normama. Dakle, promjena je katkada moguća na način da mozak upostavi nove puteve i veze no, uvijek se osjeća i vidi jak utjecaj onoga što je čovjek u svojem djetinjstvu proživljavao. Organizam prirodno nastoji „otrvati se“ promjenama i zadržati ekvilibrij, stanje ravnoteže, usprkos zahtjevima okoline za promjenom. Neka od „divlje djece“, a kasnije kao odrasli ljudi su vrlo mladi umrli jer se njihov organizam nije mogao adaptirati na nešto potpuno novo, što najvjerojatnije nije ukazivalo na uzročno-posljedične veze koje je je taj čovjek, dok je još bio dijete spoznao i koje se nisu dale nadograditi (asimilirati) novim spoznajnim strukturama, a pretjerana akomodacija je za njih također bila diskreditirajuća. Ovakve drastične promjene, odnosno drastični zahtjevi za adaptacijom rijetko se kod čovjeka događaju, međutim polagane, ali sigurne promjene u društvu se itekako događaju, zbog čega se svaki čovjek, bio dijete ili odrastao, mora adaptirati. Ono što se dogodilo „divljoj djeci“ događa se po tom istom obrascu i drugima u njihovim životima, samo značajno manjim intenzitetom (ovisno o pojedinčevom životnom iskustvu, uvjetima u kojima je odrastao, što je sve proživljavao).

Slika 6. Jedno od „divlje“/fetalne djece – pronađeno 1990. g. u andskom gorju u Peruu, osam je godina preživljavalo na kozjem mlijeku, korijenju i bobicama, znalo je komunicirati s kozama, nikada nije naučilo govoriti

Zanimljivo je za spomenuti kako su djeca u početku sposobna u potpunosti pokazati ono što osjećaju (Vasta et al., 1998.), to jest svojim ponašanjem i djelovanjem otkriti svoje unutarnje stanje. To se u psihologiji opisuje nesposobnošću samokontrole, a objašnjava se na način da djeca kroz afekte izražavaju svoje emocije, što se kasnije nauči kontrolirati te afekti ne moraju nužno više odražavati ono što osoba zaista osjeća. Dakle, način na koji se dijete ponaša i djeluje, odraz je njegova emocionalnog stanja kao odgovora na ono što proživljava ili što je proživljavalo, iskusilo, spoznalo. Dijete na iskren način pokazuje kako se osjeća i to pokazuje u svojem ponašanju. Svojim djelovanjem također pokazuje ono što je ranije od drugih vidjelo i prihvatilo, a što tvori njegove spoznajne strukture, iste one koje grade njegov stup ličnosti. U tome je bit djetetove dosljednosti. Red treba biti izvana, da bi bio unutra. Red u djetetovoj okolini, zrcali se redom u djetetovim unutarnjim strukturama (spoznajno/kognitivno) koje mu omogućuju da na adekvatan način eksternalizira i provede svoje želje i težnje (konativno). Ako je nered vani (obitelj, društvo), velika je vjerojatnost da će i djetetovo djelovanje biti odraz nereda koje je internaliziralo. To se ne mora nužno dogoditi jer čovjek nije okružen samo društvom, već i prirodom koja je harmonizirana, baš kao i čovjek kao organizam, koji od svojega samog početka počiva na organizaciji i dosljednosti (sjetimo se primjera regulacijskih gena). No, upravo zbog čovjekove, djetetove težnje za prilagodbom i uravnoteženjem, najprije u društvu, čovjek od početka svojeg razvoja gradi i nastoji razumjeti obrasce ponašanja društva (primarno obitelj), da bi moglo preživjeti, odnosno djelovati i funkcionirati u njemu. Smisao je ovog rada pokazati kako je i zašto je svako dijete dosljedno u svojem ponašanju svojem iskustvu u životu, kao što je i svaki odrastao čovjek dosljedan djetinjstvu što ga je proživjelo, on je njegov produkt i logično proizlazi iz njega. To je otprije poznata činjenica međutim, u praktičnome se životu vrlo često zaboravlja i ne djeluje s obzirom na nju. Raznolikost dosljednosti svakog djeteta svojem iskustvu opisuje se nezamislivom kompliciranošću, osuđivanjem, okretanjem glave u drugu stranu, neprihvatanjem i ignorancijom.

5. Bitniji je jezik umu, nego svjetlost očima

Kod novorođenčadi se lako može uočiti izmjenjivanje stanja pažnje i nepažnje, odnosno stanja izbjegavanja. U stanju pažnje novorođenče očima prati osobu s kojom komunicira, smješka se, vokalizira i tako odgovara na podražaje. U stanju nepažnje ili izbjegavanja novorođenče izbjegava kontakt očima te pokazuje uznemirenost. Smatra se da razdoblja pažnje dakle, kada dijete promatra okolinu i nastoji biti u odnosu s njom, za dijete mogu biti previše uzbuđujuća i stresna, te da na taj način (izbjegavanje kontakta očima), bebe pokušavaju regulirati razinu stimulacije i nastoje same sebi ugoditi, na primjer stavljanjem prsta u usta (Field, 1987; Gianino i Tronick, 1988). Kasnija istraživanja dovela su do razvoja polivagalne teorije Stephena Porges, sveučilišnog profesora psihijatrije i profesora emeritusa psihijatrije i ljudskog razvoja koji u svojoj teoriji objašnjava kako većina vagalnih neurona šalje informacije iz tijela u mozak, zbog čega se na temelju osnovnih informacija dobivenih iz okoline mijenja čovjekovo fiziološko stanje. Temeljem tog fiziološkog stanja, opisuje se mogućnost djelovanja osobe prema okolini i drugim osobama (Porges, 2011). Tako novorođenče putem vagalnih neurona dobiva informaciju i šalje ju mozgu, pri čemu se oblikuje djetetovo fiziološko stanje. Zbog svojeg fiziološkog stanja ono djeluje na način da izbjegava kontakt očima ili ga održava, ovisno o stresnosti situacije za dijete, to jest pobuđuje li okolina djetetovo stanje opće imobilizacije, želje za bijegom ili homeostaze. Ako se organizam nalazi u stanju homeostaze, dijete će ostvarivati kvalitetnu socijalnu interakciju. Golik Homolak (2016) povezuje Porgesovu polivagalnu teoriju s adaptacijom i odbijanjem kontakta posebice u jaslicama gdje je narušena djetetova dotadašnja strukturirana i poznata okolina. Dijete će se nalaziti u stanju opće imobilizacije, straha i željet će pobjeći sve dok njegov organizam ne postigne stanje ravnoteže, ekvilibrija, a samim time i homeostaze. Time će djetetova adaptacija završiti, a započet će bogatstvo kontakata s okolinom te socijalnih interakcija. Za roditelje, odgojitelje/ice i druge stručne suradnike važno je znati i razumjeti pozadinu ovih reakcija. Uočava se logična veza između djeteta i okoline, djetetove reakcije na okolinu, s obzirom na njegova prijašnja iskustva te na ono što je djetetu otprije poznato. Ipak, rijetko je moguće znati i razumjeti svaku teoriju te objasniti svako djetetovo ponašanje i djelovanje. To je onaj trenutak kada dijete učini nešto loše pa

ga se upita zašto je to učinilo. Ne samo da odrasla osoba očigledno ne može dokučiti razlog djetetova postupka, nego ni dijete u većini situacija ne može svjesno iznijeti razlog svoga djelovanja. No, razlog postoji i dovodi upravo do uočavanja djetetova temperamenta, izražavanja djetetovih konativnih karakteristika, procesa eksternalizacije, ekvilibriranja ili djelovanja temeljem djetetova fiziološkog stanja. A roditeljev ili odgojiteljev odnos s djetetom, treba biti odnos u kojem odrasla osoba razumije dijete. Dijete se ne mora u potpunosti shvatiti, ali ga treba razumjeti jer iz tog razumijevanja djeteta od strane odraslih, proizlazi stav i djelovanje odrasle osobe naspram djeteta. Stav i djelovanje odrasle osobe stvara podržavajuću ili nepodržavajuću okolinu iz koje proizlazi djetetova ličnost. Ličnost se preko konativnih karakteristika osobe očituje u njenom djelovanju i tako čini krug kojim se dolazi do djelovanja što ga je dijete ranije vidjelo od drugih, onako kako su se prema njemu drugi ponašali i odnosili. Mi ne možemo vidjeti i znati sve ono što je netko u svome životu proživio i doživio. Naša je percepcija samo nepotpuna i subjektivna interpretacija realnosti (Ljubin, 2001). Ni taj netko ne može događaje potpuno objektivno opisati. Međutim, svako dijete možemo poštivati, biti strpljivi s njim i ponašati se u skladu s osnovnim načelima djetetova razvoja, a to je razvoj samopoštovanja, samopouzdanja te pozitivne slike o sebi (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014). Mnogi u tom nastojanju zauzimaju loš stav:

„Autoritet mudrovanja – Roditelji ove vrste beskonačnim poukama i poučnim razgovorima u doslovnom smislu riječi ogorčavaju djecu život. Mjesto da djetetu vele kratko, u par riječi, pa možda i u veselom tonu, oni ga stavljaju pred sebe i započinju s njime dosadan i suhoparan razgovor. Takvi su roditelji uvjereni, da se glavna pedagoška mudrost sastoji upravo u tim poukama i prodikama. U takvoj obitelji rijetko vlada radost i smijeh. (...)

Roditelji pritom zaboravljaju, da djeca nisu odrasli, da djeca žive svojim zasebnim životom i da taj njihov život treba poštivati.

Dijete živi emocionalnije i afektivnije nego odrasli, i rasprave ga vrlo malo zanimaju. Djeca se na razmišljanje privikavaju postepeno i prilično polagano, a neprestano prodikavanje roditelja, njihovo postojano cveketanje i moraliziranje prolazi pored dječje svijesti skoro bez ikakvih posljedica.“

Anton Semenovič Makarenko (1948)

Nemojmo ih pitati zašto su nešto napravili, stvorimo za njih okolinu u kojoj će vladati red i sklad, u kojoj će djeca istražujući spoznati funkcioniranje prirode, a time i njihove okoline, gdje će surađujući s drugom djecom stvarati kvalitetne socijalne odnose. Omogućimo im toliko pozitivnih uzročno-posljedičnih informacija koje će svojom dosljednošću nadjačati ono što stvara nesklad, tako da djeca imaju mogućnost odvojiti dobro od lošeg pa će, čak i ako neće znati objasniti svoje loše ponašanje, ipak znati da je ono loše i htjeti ekvilibrirati svoje djelovanje ka dobrom i trajnom. Jer, baš kao i priroda i njezini zakoni koji lijepo i dobro funkcioniraju, funkcionirat će i naši socijalni odnosi, ako su dobri i kvalitetno utemeljeni, a to znači na međusobnom poštovanju i strpljenju, u radu s djecom. To je jezik koji otvara vrata novom učenju, spoznavanju i međusobnom povezivanju, a mnogo je važniji od onoga što na svjetlosti tuđeg, djetetovog iskustva, nismo ni mogli vidjeti.

6. ZAKLJUČAK

Nevjerojatno je koliko puno toga o čovjeku, njegovu razvoju te ponašanju i djelovanju znanost zna, a koliko su nam, s druge strane, dubine čovjekovih težnji, želja i misli nedokučive. Svaki čovjek ima vlastite nade i razloge za sreću. Ipak, čovjek je samo čovjek, jednak kao i svi drugi, a opet, toliko različit. Raznolikost ljudi može se promatrati kroz dosljednost u životu svakoga od nas. Svaki je čovjek dosljedan svojem temperamentu, konativnim i spoznajnim karakteristikama, time i iskustvu vlastita življenja. Svatko od nas u svojem životu nešto želi, ali se ipak priklanjamo uređenoj okolini koja funkcionira kako nam je već samima poznato, priklanjamo se na način koji sami odabiremo, a često je to najlakši način da bi se preživjelo. Bila je tako jednom jedna djevojka, imala je sedamnaest godina. Ista, kao i svi drugi, s vlastitim strastima i nadom. Od drugih ju je razlikovao njen vrlo težak oblik poremećaja iz spektra autizma. Ona nije govorila, ali njezini su roditelji znali da voli peći kolače. Prošla je sve moguće škole i tečajeve za osobe s posebno odgojno-obrazovnim potrebama, što naočigled nije pomoglo. Našla se u društvu jedne odgojiteljice koja je s njom odlučila isključivo peći torte jer djevojka je to najviše voljela. Odgojiteljica je smatrala da, ako pečenje kolača djevojku čini sretnom, nema potrebe za drugim aktivnostima. Na torte su s vremenom počele i pisati poruke. Jednom je odgojiteljica zamolila djevojku da kaže što piše na torti i djevojka je bez problema naglas izgovorila tu poruku. To je bio prijelomni trenutak u kojem je djevojka „progovorila“ i nastavila dalje tako komunicirati sa svojom okolinom (Barnett, 2013). Naše su težnje dakle, mehanizam koji nas potiče da djelujemo. Ova je djevojka imala strast za pravljenjem kolača, zbog čega se javila potreba za komunikacijom, a njezina je ljubav prema pečenju bila pokretač njena govora. Kada je bio ostvaren smisao njenih temeljnih želja, u njoj se javio i smisao za govorom, za djelovanjem, onako kako je to od drugih ranije vidjela. I ona je tako različita od drugih, a opet tako slična svima nama. Dosljedna samoj sebi, nastojeći se prilagoditi zahtjevima okoline koja nije tražila pečenje kolača, djevojka nije pronalazila svoj put djelovanja. Kasnije se upravo kroz vlastitu dosljednost prilagodila zahtjevima okoline, pa i počela raditi na pekarskom odjelu jedne trgovine. Predškolsko dijete koje ne zna lagati, već samo maštati, koje nema predrasuda i svojim ponašanjem iskazuje svoje osjećaje, dijete je koje je dosljedno samome sebi i

koje kao takvo moramo poštivati i biti strpljivi u radu s njim, u davanju naših zahtjeva njegovu ponašanju i djelovanju. Njegov je mehanizam djelovanja potrebno samo usmjeravati na društveno prihvatljiva djelovanja kako bi to dijete postalo ono što uistinu jest. A mi ne znamo što netko uistinu jest, sve dok mu ne dopustimo da to i bude.

Literatura

1. Barnett, K. (2013). *Iskra: Kako sam u autističnom sinu pronašla genija*. Zagreb: Profil.
2. Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Cambridge: Harvard University Press.
3. Chabot, D., Chabot, M. (2009). *Emocionalna pedagogija: osjećati kako bi se učilo*. Zagreb: Educa.
4. De Vries, M.W., Sameroff, A.J. (1984). Culture and temperament: Influences on infant temperament in three East African societies. *American Journal of Orthopsychiatry*, 54, 83-96.
5. Diamond, D. M., Campbell, A.M., Park, C.R., Halonen, J. & Zoladz, P.R. (2007). The Temporal Dynamics Model of Emotional Memory Processing: A Synthesis on the Neurobiological Basis of Stress-Induced Amnesia, Flashbulb and Traumatic Memories, and the Yerkes-Dodson Law. *Neural Plasticity*, 2007, 1-33.
6. Došen-Dobud, A. (1995). *Malo dijete veliki istraživač*. Zagreb: Alinea
7. Dr. Seuss (1954). *Horton Hears a Who!* New York: Random House
8. Erikson, E.H. (1950). *Childhood and Society*. New York: Norton & Co.
9. Field, T.M. (1987). Affective and interactive disturbances in infants. In J.D. Osofsky (Ed.), *Handbook of infant development (2nd ed.)*. New York: Wiley
10. Gianino, A., Tronick, E.Z. (1998). The mutual regulation model: The infant's self and interactive regulation coping and defense. In T.Field, P. McCabe, & N. Schneiderman (Eds.), *Stress and coping*. Hillsdale, NJ: Erlbaum

11. Golik Homolak, I. (2016). *Uloga odgojitelja u razvoju socijalne kompetencije djece u drugoj godini života*. Diplomski rad. Zagreb: Učiteljski fakultet.
12. Juul, J. (2011). *Vaše kompetentno dijete*. Zagreb: Naklada Pelago.
13. Ljubin, T. (2001). Kako povećati dosjećanje svjedoka: kognitivni intervju. *Policija i sigurnost (Zagreb)* 9, (3/6), 187-189.
14. Mejovšek, M. (1993). Povezanost između kognitivnog sposobnosti i konativnih osobina zatvorenika. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 1 (2), 29-33.
15. Porges, S.W. (2011). *The polyvagal theory*. New York, London: W.W. Norton.
16. Semenovič Makarenko, A. (1948). *Predavanja o odgoju djece*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
17. Slunjski, E. et. al. (2014). *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta.
18. Vasta, R., Haith, M.M., Miller, S.A. (1998). *Dječja psihologija*. Zagreb: Naklada Slap.
19. Velički, V., Katarinčić, I. (2011). *Stihovi u pokretu*. Zagreb: Alfa d.d.

Tablice

Tablica 1. Faze psihosocijalnog razvoja prema Eriku Eriksonu (prema Erikson, 1950)

Slike

Slika 1. Mehanizam djelovanja prema konativnim karakteristikama

Slika 2. Spoznavanje okoline

Slika 3. Moždani procesi

Slika 4. Bronfenbrennerov ekosustav prema teoriji ekoloških sustava

Slika 5. Procesi u međudjelovanju čovjeka i okoline

Slika 6. Jedno od „divlje“/fetalne djece – pronađeno 1990. g. u andskom gorju u Peruu, osam je godina preživljavalo na kozjem mlijeku, korijenju i bobicama, znalo je komunicirati s kozama, nikada nije naučilo govoriti – preuzeto s <https://uslikaj.wordpress.com/2012/10/05/feralna-ili-divlja-djeca/> 25.4.2020.

Izjava o samostalnoj izradi rada

Izjavljujem da sam završni rad na temu „Dosljedno dijete“ izradila samostalno uz vodstvo mentorice mag. praesc. educ. Ivane Golik Homolak, te uz potrebne konzultacije i uporabu navedene literature.

Marijana Tumpić

M. Tumpić